

A bukovinai magyar népcsalád helyzetképe

A Hítel megelőző számában A vándorló bukovinai magyarok címmel megjelent tanulmány folytatása

Településtörténeti áttekintés

I. MOLDVA

1763–64.

Pusztina, Sós-kút, Belényes, Draló, Nagyszalánc, Kisszalánc, Sóstarló, Szamoska, Csügés.

II. BUKOVINA

1777–86.

Fogadjisten, Istensegítség, Hadikfalva, Andrásfalva, Józseffalva.
1918 után Kisjózseffalva, Satumare.

III. BÁNSÁG

1883.

Hertelendyfalva, Sándoregyháza, Székelykeve.

IV. ERDÉLYHEGYALJA

1884.

Gyorok.

V. ERDÉLY

1888–1910.

Dévacságótelep, Vajdahunyad, Vice, Magyarnemegye, Babsa, Marosludas, Sztrigyszentgyörgy, Csernakeresztúr.

VI. KANADA

1905–1914.

Punnichy, Hapkins, Eszterháza, Székelyföld, Máriavölgy, Hamilton, Regina.

VII. BRAZÍLIA

1924.

Boldogasszonyfalva.

A bukovinai öt anyaközség

AZ ÖT BUKOVINAI ANYAKÖZSÉG közül három, Andrásfalva, Hadikfalva és Istensegíts, Radautz városát környezik félkör alakban. Valamivel Istensegíts alatt, a szereti országút mentén fekszik Fogadjisten. Ez a négy település Radautz megyéhez tartozik, míg az ötödik, Józseffalva, már Szucsáva megyébe esik, mintegy 60 kilométernyi távolságra a négy testvérközség legközelebbikétől, Fogadjistentől, s itt Bukovina tájjellegét a Szucsáva folyó lankás völgye adja. Mind az öt község bájos dombvidéken épült s a községek alaprajza elárulja, hogy valamikor szakértő mérnöki kezek húzták meg vonalaikat. A tágas, széles utcák, az egyforma takaros házak, a jó karban tartott, egyszerűségükben is feltűnő templomok megragadják az utazót. Az utcáknak kedves élénkséget és bájt ad a sok játszadozó, hancúrozó gyermek, akik nélkül elképzelhetetlenek is a bukovinai községek.

Az öt anyaközség és a későbbi két kis magyar telep lélekszámáról *Kis-Várday*¹ a következő képet nyújtja:

A község neve	Az alapítás éve	Lakosság	Magyarok	Egyház-községek
Andrásfalva	1786	4.054	3.680	róm. k., ref.
Hadikfalva	1785	6.847	6.684	róm. kat.
Istensegíts	1777	3.940	3.940	róm. kat.
Fogadjisten	1777	538	240	- ³
Józseffalva	1785	1.521	941	róm. kat.
Kisjózseffalva	1918	245	245	-
Satumare	után		200	-

Jancsó Elemér adatai szerint kedvezőtlenebb a helyzet. Szerinte Andrásfalva, Hadikfalva és Istensegíts 1930. évi népessége 10.251 lélek volt, 98 százalékban magyarok. Józseffalva magyar lakóinak száma 780, Fogadjistené pedig 250 fő. Az öt magyar község lélekszámát kerek összegben 11.000 főben állapítja meg, tehát ötezer fővel kevesebbre teszi a bukovinai magyarság számát, mint *Kis-Várday Gyula*.

A BUKOVINAI ÖT MAGYAR KÖZSÉG lakói faházakat építenek. Csak ebben az évben épültek a tűzvész által elpusztult Józseffalván beton alapozású vályogtégla házak. Ezzel az építkezési móddal szemben eleinte még ma is bizalmatlanok voltak; ugyanis a Bukovinában rendkívül szélsőséges időjárási viszonyok mellett sokkal megfelelőbbnek tartják a faházakat. Az összeácsolt falboronákat „bolhaszeggel” (ferdén álló faszegekkel) beverik, aztán szalmatörökkel kevert sárral megtapasztják, a durva tapasztást száradás után vékony habarccsal lesimítják, majd hóféhrre meszelik s a meszelést évente többször is megismélik. Ezzel védekeznek a rovaroknak a falakba való beköltözése ellen. Házaik alaprajza a csíki székely-

¹ *Kis-Várday Gyula*: A bukovinai székely falvak. „Népélet”, Bp. XLIV. évf. 3–4. sz. 137. l.

² Református hívek száma 460.

³ Istensegíts leányegyháza.

házak elrendezését őrizte meg. A jobb módúak kétszobás, a kevésbé tehetősek egyszobás házakat építenek. Az utóbbiak gyakoribbak. A kétszobás házaknál – ez a jellegzetes csíki építkezés – a két szobát közül az „eresz” választja el egymástól. Az utca felőli első szoba a „kis ház”, a belső a „nagy ház”. Rendszerint csak ezt lakják. S jellegzetes, hogy sok háznál a széljárásnak kitett oldalon a födelet másfél méterre aláeresztik, hogy az időjárás mostohasága ellen az épületet jobban védhessék.

A ház bútortatát a tulipántos láda kivételével maguk készítik. A bukovinai magyarok ott is megmaradtak fűrő-faragó székelyeknek. Az ágy, asztal, kanapé, duláp, székek mind házi készítmény. Maguk készítik a „fűtő”-ket (téglatűzhelyeket) és a „kuptor”-t (kemencét) is.

A család ruházattal való ellátása, a szövés-fonás az asszonyok feladata, mely a mindennapi házi és gazdasági teendők elvégzése mellett nehéz munkát ró a családjára. „Aminthogy a folyóvíznek soha sincsen megállása – írja László János –, úgy nincs a munkában megállása a bukovinai magyar asszonynak. A családgondozás, a házvezetés, az egymást sűrűn követő gyermekek nevelése, a nehéz mezei munkában való részvétel mellett a néha igen nagy család tagjainak ruházattal való ellátása, kivéve egyes ünnepnapok darabokat, az asszonyok gondja. A bukovinai magyar asszony annál büszkébb, minél több ruházatot tud sajátkezűleg elkészíteni.”

Ha már most figyelembe vesszük a házidolgok elvégzése mellett azt a rengeteg, fél éjszakát elrabló munkát, mit egy asszony a ruházat elkészítésével görnyedten elveszít az életéből, a régen elhalt Nyisztor Istvánnal kellene felkiáltanunk, aki gyenge szervezetű feleségének munkásságát elismerve, mondta: „Csuda, hogy a csontjaidból egy morzsányi is megvan még!”

Valóban csodálkoznunk kell az asszonyok kitartó képességén, ha megismerjük azt a munkát, ami az ő vállakra nehezedik egy életen át és amit becsülettel és nem megvetendő büszkeséggel el is végeznek.

Szemléltetésül álljon itt egy magyar parasztasszonynak nyári és téli munkakötelezettsége:

A reggel négy órakor kelő asszonynak legelső kötelessége fejni és a tejet elszűrni, a majorságot megetetni, tüzet rakni, a reggelit elkészíteni, a 3–4 iskolaköteles gyermeket felöltöztetni, megmosdatni, imádkoztatni, enni adni s az iskolába elküldeni, a már mezei munkára elment családtagoknak, esetleg több napszámossal is, az elkészített reggelit felpakolni s a néha 3–4 kilométer távolságra lévő tagra kivinni, tíz óráig a munkában segíteni, ekkor hazaszaladni, ebédet készíteni s azt újból elvinni, ebédfőzés közben az otthon levő jószágot megetetni, megitatni, esetleg még tejet is köpülni, az iskolából hazajötteknek ebédet adni stb., délután hat óráig a mezőn dolgozni, ekkor gyalog hazaszaladni, vacsorát készíteni, jószágot ellátni, teheneket fejni, megabrakolni, megalmozni, a mezei munkából hazajötteknek vacsorát adni, elmosogatni, ágyazni, a gyermekeket imádkoztatni, lefektetni s néha éjfélig foltoztatni. Ez a parasztasszony napi teendője nyáron és ősszel. Emellett ideje kell, hogy jusson a július végén, augusztus elején beérett kendert és lent kinyöni, eláztatni, kivetni (vízből kiszedni), megszáritani, kitilólni, levonagolni, lelélheli, meggerébélni, osztályozni, s aztán téli fonásra elraktározni. Közben nagymosásokat végezni, esős napokon gyapjút fonnai, szőni, hogy a téli ruházatra ez már ősszel készen legyen. Szóval: minden pillanata, kiszámítottan, előre le van kötve.

A mezei munka befejezésével kezdetét veszi a téli asszonyi munka, a már fent említett házi teendőkön kívül a fonás, szövés hosszas és kitarást igénylő fáradtságos munkája. November közepe táján megkezdődik a guzsalyba járás is. Az egy korosztályhoz tartozó leányok, több csoportot alkotva, sorra mennek egymás házához esténként guzsalyasba. Hatalmas kender- vagy lengőmolyók kerülnek fel a guzsalyakra, melyek néha az alatta ülő asszonyokat vagy leányokat derékig eltakarják, vígan peregnék az orsók és a barátságos meleg szobában felcsendül a szép magyar ének, melynek hangjai mellett egymásután telnek meg az orsók szebbnél szebb fonalakkal. Mindenki iparkodik szépet és jót fonni, mert azt úgyis maga kell, hogy önmagának tovább is feldolgozza, s ha rosszul fonja, rosszul is szövő majd.

Viseletük alapján megőrizte az ősi csíki népviselet emlékeit, bár környezeti hatást is megállapíthatunk. Azonban minden idegen hatás ellenére, viseletük magyaros viselet. Anyaga a háziszőttés. A férfiak nyáron fehér vászongatyát hordanak, télen fehér székely harisnyát kivágott elővel és kékesfekete betéttel, melyhez kivágott szárú csizma jár. Munkára bocskort vesznek. A bocskort ki-ki maga varrja meg. Ünneplőjük a zsinóros lájbi, fekete szokmány (szúr). Télen a „mejjes” és „muntyán”-bunda, reá szokmány vagy „mentára” (köpenyeg), a gazdagoknál „koczok”. A legények „csárdás kalap”-ot, a házasemberek „Kossuth-kalap”-ot hordanak. Az asszonyoknál a jellegzetes székely ing mellett ott van a székely lájbi. Szoknyájuk, a „rokolya” azonban csak nevében őrzi a csíkos-szőttés emlékét. Lábbelijük cipő vagy puha szárú csizma. Télen fehér, görényprémes bundát hordanak, szép magyaros hímzéssel. A selymes virágú főkötő mellett szeretik az áll alá kötött ruhát, a fejkendőt is. A leányok simára fésült és egy-két ágba befont haját csokorra kötött pántlika díszíti. Nagyböjtök és karácsony böjtjén sötétkék vagy fekete szalagot tesznek. Viselet tekintetében aztán nincs különbség a jómódú gazda és a moldvázó szegény ember között. A városi viseletet, a „németes gúnyát” hamarosan levetik a visszavándorlók is, mert szégyen azt otthon viselni.

Régi emlékeket őriznek a szőttések és varrottások. Még minden házban fellelhető egy-egy szép régi párna, székely kereszt szemmel, székelyföldi szálán varrott mintákkal: kakastaréj, farkasnyomott béka, csillagos, madárkás, tenyeres, párás, csitkós őrzik az eredeti piros színt és mintát. A pirosat feketével is keverik. Az „ágyi gúnya” minden házban bőségesen fellelhető. A „nagy házban” (tisztá szoba) a „danyhák” (dunyhák), változatos huzatú párnák, lepedők és festékesek egészen a mennyezetig vannak az ágyakban „felvetve”. A hátsó fal hosszában, a gerendához erősített rúdon a tartalék ünnepi „kendőzők” (törülközők) és az osztovátán (szövészéken) szőtt varrottas párnafejek és lepedőaljak tömege, izléses elrendezésben. Különösen a lányos házak versenyeznek abban, hogy melyik szárnyalhatja túl a másikat „gúnya” tekintetében. Sokszor még az adósság csinálástól sem riadnak vissza e miatt. „Az a fontos – mondja László János –, hogy a »világ« tudjon arról, kinek a lánya hogyan van »kiruházva«. Bár elszomorító, de megtörtént, hogy a gondatlanabb családok a férjhez menendő lányuknak járó ingatlanrészt még az egybekelés előtt eladják és annak árán ruházzák ki a menyasszonyt. »Hadd lássa a világ, de komámasszonyt is egye a sárga irigység, hogy hogyan van kistafirozva a mi lányunk.« Az egyre nehezebbé váló megélhetési viszonyok azonban már kezdi csökkenteni ezt az ésszerűtlen fényűzést.”

A KÖZSÉGEK HATÁRA nem nagy kiterjedésű. A múlt század végén még 20-30 hold földje volt egy-egy családnak, ma ekkora birtokkal alig egynéhányan rendelkeznek; Hadikfalván például mindössze húsz-harminc olyan család él, amelynek a birtoka meghaladja a 30 holdat. Ma 2–4 hold között váltakozik az átlagos birtok nagyság. Ez nem is csoda, hiszen a nagy népszaporulat folytán egyre csak aprózódik a föld. Újabb földszerzésre nincs lehetőség, s ilyen körülmények között – mint a múltban, úgy ma is – egyre többen és többen lesznek a „moldvázásra” utalva. A moldvai idénymunka sem biztosítaná azonban a megélhetést, ha a családfő nem vinné magával feleségét és munkabíró gyermekeit. Sokszor még a tízéves gyermekeket is beszegődtetik. A munkaszerződéseket télen kötik meg, igen nyomorult feltételek mellett. A munkás-vállalkozók előlegekkel láncolják magukhoz embereiket a téli inséges hónapokban, s azok kénytelenek aláírni a leggyatrább szerződést is, hogy nyomasztó helyzetükön segítsenek. Egy férfimunkás átlagos bére a lekötött négy nyári hónap alatt nem rúg többre 1800–2000 lej készpénzfizetésnél és 7 mázsa kukoricánál.

Sajnálatos, hogy ipart nem tanulnak, pedig mint ipari munkások jobb kéréstet biztosíthatnának maguknak a mezei munkánál. Még saját községeikben is zsidók és más beszármazottak üzik az ipart.

Iskolája mind az öt községnek van. Az iskolákban román a tannyelv, csupán Hadikfalván van magyar tannyelvű iskola, a református felekezeti iskola.

A falunak közművelődési életében egyébként a legjelentősebb szerepet az egyház játssza. A lelkes magyar katolikus papok és a kis református egyház lelkésze fáradoznak a népi kultúra fejlesztésén. A háború előtt több hitelszövetkezet is működött a csernoviczi Raiffeisen-kötelékben, ma már egy sincs. Gazdasági szervezetségről ezért nemigen beszélhetünk. Talán most az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyletnek sikerülni fog gazdakörökbe szervezni a bukovinai magyar falvak népét, s fejlesztő hatású lesz az, hogy a józseffalvi tűzvész a bukovinai magyarság felé terelte a széles magyar közvélemény figyelmét, és remélhető, hogy Józseffalva felépítése után sem fog a nemzeti áldozatkészség megszűnni. Az erdélyi magyarság vezető köreiből eddig sem hiányzott a bukovinai magyarság iránti érdeklődés. A háború után az erdélyi népkönyvtármozgalom kapcsán a bukovinai magyar községekben is állítottak fel új népkönyvtárakat, természetes azonban, hogy a jövőben sokkal bensőségesebb módon kell a bukovinai magyarságot összekapcsolni az erdélyi magyarsággal. A gazdasági és közművelődési kérdések mellett a súlyos népegészségügyi kérdések is megoldásra várnak. A gyermekhalandóság nagy. Különösen a tüdővész pusztít erőteljesen. Rendkívül sok a trachomás megbetegedés is. S mind a tüdővész, mind a trachoma terjedését jobbra a moldvai idénymunkák egészségtelen lakásviszonyai és a rossz ételmezés okozza, meg az, hogy szegénységük folytán nem tudják magukat gyógykezeltetni s így a népegészségügyi viszonyok egyre csak romlanak.

Súlyos népi kérdésekkel vívódik ez a kis székely szórvány, tizenötezer lélek, öt jellegzetesen magyar szabású község, mely nem lépett ki a magyar élet hatóköréből, sőt kívánja a minél szorosabb kapcsolódást. Óseik dallamos székely beszédét beszélik ma is, hangsúlyuk és szólásmódjuk Felcsíkra s Gyergyóra emlékeztet; ősi népdalokat s balladákat őriznek; szíves hajlandóságot mutatnak minden közművelődési tevékenységre, szeretnek magyar történeti könyveket olvasni, vágyuk a műveltségben és a magyar műveltségben való emelkedés. Ez a bukovinai

anyaközségek nagy *népi értéke*: a székely nemzethez való tartozás tudatát éberén és öntudatosan ápolják s minden külső hatás ellenére nyelvükben és érzületükben hat évtized múltán sem változtak.

Déva-Csángótelep társadalomrajza

A BUKOVINAI MAGYARSÁG legnépesebb erdélyi telepe Déva-Csángótelep, mely közigazgatásilag Dévához tartozik s ma már teljesen összeépült a várossal. A telep két részből áll, az ó- és újtelepből. Az ótelep 1888-92 között létesült, az újtelep 1910-ben. Az első telepítés alkalmával 54 család 288 lélekszámmal, a második telepítéskor 45 család 301 lélekszámmal, összesen 90 család 589 lélekszámmal telepedett le. A telepesek átlag 13 hold földet kaptak, családtagonként tehát alig jutott egy-egy főre 1 hold föld. Ennek következményeként ma már nagy a föld elaprózódás és jelentős a földnélküliség is, hiszen a telep csángóságának mai lélekszáma 1849 fő, háromszorosa a betelepültek lélekszámának, annak ellenére, hogy időközben 199 lakos elvándorolt (Amerikába 14, Magyarországra 62, Bihardiószegre 30, különböző helyekre 39 és Dévára 54).

A birtokmegoszlás mai képét az alábbi táblázat tünteti fel:

Telep	1/2-1 hold		1-2 hold		2-5 hold		5-10 hold		10-15 hold		15-20 hold		Föld nélküli házzal		Föld és ház nélkül	
	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy
Ótelep	22	95	28	208	48	250	31	186	6	31	3	16	68	268	25	83
Újtelep	12	69	30	166	34	179	22	108	3	16	—	—	49	253	10	38
Összesen	34	164	58	374	42	429	53	294	9	47	3	16	117	521	35	121

A foglalkozás szerinti megoszlás a következő:

Telep	Földműves		Földműves napszámos		Földnélküli napszámos		Földműves iparos		Földnélküli iparos		Kereskedő		Nyugdíjas		Szolga	
	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy
Ótelep	83	465	27	133	38	180	31	149	43	180	4	12	3	13	2	7
Újtelep	68	359	8	26	54	301	32	74	26	69	—	—	—	—	—	—
Összesen	151	724	35	159	92	481	63	223	69	249	4	12	3	13	2	7

A birtoklási viszonyokban a legutóbbi években némi változás állott be, mivel az ottani hitelszövetkezetek támogatásával a református egyháztól 20 hold földet megvásároltak és *maguk között* felparcellázták. A föld nélküli családok száma így is 152, míg a gazdaságukból élő családok száma 151. A község lakosságának egy-egyede tisztán napszámból él s csak 35 olyan család van, amelynek bár főfog-

lalkozása a napszámmunka, csekély földdel is rendelkezik. Jelentős az iparos családok száma. A 132 iparos családból 63 család még rendelkezik földdel is, azonban 69 család kezén már semmi föld sincs.

Nemzetiségi tekintetben kedvező a helyzet, mivel a telepen mindössze 11 román és 4 zsidó család él s ezek lélekszáma mindössze 60 főt tesz ki. Alábbi táblázatunk rávilágít a bukovinai magyarság természetes beolvastó erejére is: az együttélés folyamán 55 idegen eredetű (német, román, ukrán és szerb) családot olvasztott magába.

Telep	Székely származású		Magyar származású		Elmagyarosodott										Zsidó		Román	
	Család	Személy	Család	Személy	sváb		német		román		ukrán		szerb		Család	Személy	Család	Személy
					Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy	Család	Személy				
Ótelep	125	856	50	250	26	131	7	22	2	16	2	6	—	—	4	12	6	19
Újtelep	05	546	32	142	5	28	1	7	11	43	—	—	1	6	—	—	5	29
Összesen	230	402	8	392	3	59	8	29	13	59	2	6	1	6	4	12	11	48

A betelepítés alkalmával szinte kizárólag római katolikusokat telepítettek le. Ma a 450 római katolikus család mellett 26 református, 2 unitárius, 13 görögkeleti és 4 zsidó család él. A nem katolikusok többnyire beköltöztek. A katolikusok a háború utáni időszakban szép nagy, bazilika stílusú templomot építettek a telep középpontján. A hívek lelki gondozását a dévai Ferenc-rendi atyák látják el. Valóságos életük bensőséges.

Népmozgalmi szempontból úgy látszik, hogy az egyke itt is kezd terjedni, a 392 család egyötödének, 75 családnak már csak egy gyermeke van, ugyan még ma is a három gyermekes családok száma a legnagyobb. A 85 három gyermekes család mellett 66 családnak két gyermeke, 46 családnak négy gyermeke, 31 családnak öt gyermeke és 27 családnak hat gyermeke van. A hat gyermekes felüli családok száma már igen alacsony: hét gyermeke 14 családnak, nyolc gyermeke 11 családnak és kilenc gyermeke 6 családnak van. Tíz és tizenegy gyermek csak egy-egy családban van. Hat családnak a gyermekei mind elhaltak és 23 házaspár gyermek nélküli. A fiúgyermek száma 591, a leányoké 447. Ez egészen szokatlan, mert a leánygyermek száma általában mindenütt meghaladja a fiúk számát.

A gyermekek túlnyomó része a telepi állami elemi iskolába jár, ahol a tanítási nyelv román. Az iskola 7 tanerővel működik, a tanítók mind román nemzetiségűek. A tanulók létszáma az 1938–39. tanévben 310 volt. A tanköteles gyermekek másik csekély része, összesen 43 gyermek a dévai római katolikus elemi iskolában tanult. Ez az iskola 3 tanerővel működik, a tanítók magyar nemzetiségűek és a tantárgyak nagyobb részét is magyarul tanítják.

Az analfabéták száma mindössze nyolc, akik közül 5 felnőtt és 3 gyenge elméjű ifjú.

GAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TÉREN a háború előtt a déva-csángó-telepi csángóság számos szervezettel rendelkezett. Így volt hitel-, tej- és állatbiztosító szövetkezete, gazdaköre, ifjúsági egyesülete, fűvösenekara, dalárdája és mű-

kedvelő együttese. A dalárda és műkedvelő együttes sok sikert aratott s ennek emléke még ma is büszkén él a telepések lelkében. Ma a legjelentősebb szervezet a hitelszövetkezet, mely saját házában működik. Nemrégiben nagy kultúrtermet is építettek a szövetkezet telkén. Ugyancsak a szövetkezet helyiségében van a népkönyvtár és a falusi társalgó terem rádióval. Újabban felélesztették a gazdakört is, de érdekes és megmagyarázhatatlan jelenség, hogy az E. M. G. E. minden erőfeszítése ellenére sem tudott itt téli gazdasági tanfolyamot rendezni. Az ifjúságot a Ferenc-rendi atyák vallásos egyesületbe tömörítették s annak keretei között végzik az ifjúság nevelő munkáját. A telep lakosságának kétharmada különben tevékeny részt vesz a vallásos egyesületek életében. Szívesen látogatják a népkönyvtárat is, szeretnek olvasni, főleg történeti regényeket. A fiatalság inkább a filléres regényeket kedveli. A napilapok közül legnagyobb számban a Néplapot, utána a Magyar Újságot és a Népiújságot vásárolják. A folyóiratok közül a Magyar Néphez, a Hírnöknek és a Katolikus Világnak vannak előfizetői.

A háziipar már kihalt. Ennek oka, hogy a nagy föld elaprózás folytán a kenyérmagvak termelése kiszorította a len- és kendertermelést, ma már nincsen nyersanyag a házi szőttek és varrottások készítéséhez. Régi szőttek és varrottások azonban még minden háznál találhatóak. A férjhez menő leányok kelengyéküket ma a városban vásárolják s erre a pénzt szolgálatuk alatt gyűjtik össze.

Bukovinai testvéreikkel ma is fenntartják az érintkezést. Az utat igen gyakran szekéren teszik meg, Beszterce irányába véve útjukat. A bukovinai érintkezés annyira élénk, hogy még összeházások is történnek.

Viseletük az öregeknél még székelyes, a „harisnyát” azonban már nem hordják. Az iparosok és a fiatalság szívesebben öltözködik városiasan. A telep utcai képe inkább alföldi falura emlékeztet, mint erdélyi vagy éppen székely falura. Ezért azonban a telepesházat építő mérnökök hibáztathatók, akik nem adták meg a telep népépítészeti jellegét.⁴

A gyoroki csángók társadalomrajza

A HUNYAD MEGYEI CSÁNGÓ TELEPEKTŐL ELÜTŐ JELLEGŰ az Erdély-hegylánc szélén fekvő Arad megyei csángó telep. A gyoroki csángó telepítés 1884. tavaszán történt. A Hadikfalváról, Istensegítről és Józseffalváról az al-dunai Bresztovácra telepedett népfölösleget hozták ide át. A telep mai lélekszáma körülbelül 900 főre rúg. A község összes lakossága 1992 fő, melynek háromnegyed része magyar, egynegyed része román. Felekezeti megoszlás szerint római katolikus 1263, görög katolikus 3, görögkeleti 585, luteránus 14, református 112 és 15 zsidó. A csángók mind katolikusok, kivéve 8–10 szombatos családot. A telep közigazgatásilag Győrök községhez tartozik.

A betelepítés alkalmával a telepések családonként 10 kishold földet kaptak. A népszaporulat folytán itt is hamar megindult a föld elaprózódása, úgyhogy ma már csak 2–3 család rendelkezik 10 hold földdel, a telepések fele 1–2 holdon gazdálkodik, másik fele teljesen földnélküli.

⁴ Déva-Csángótelep társadalomrajzi adatgyűjtését a megküldött kérdőív alapján *László János* telepességazda végezte.

A földnélküliség folytán fő keresetük a napszámos munkából van, melyre megfelelő alkalmat az Arad-hegylajai szőlők nyújtanak. Egyrésztük aztán fuvarozással és kubikos munkával keresi meg a kenyerét. Keresetükből természetesen gyűjteni nem tudnak, s szomorú, hogy míg a Hunyad megyei csángók józan életűek, a gyorokiak sokat költenek az italra; ez is hozzájárul szegénységükhöz. Az idősebb nemzedék nagyon alacsony életszínvonalon él, le vannak rongyolódva, reménytelenül néznek a jövő elé. A fiatalabb nemzedékben több az életkedv. Sokan elvégezték közülük a ménési vincellér-iskolát, s így jobb keresethez is hozzá tudnak jutni. Kár, hogy senki nem törődik velük, teljesen magukra vannak hagyatva. A háború előtt volt hitelszövetkezetük és kosárfonó szövetkezetük. Ma nincs semmi gazdasági szervezetük. Megszűnt a háború előtti dalárdájuk is. Az impériumváltozás után nem is történt semmi kísérlet gazdasági és közművelődési megszervezésükre. Megfelelő vezető pedig eredményt érhetne el. Analfabéta nincs közöttük. Művelődési érdeklődésük ma inkább a műkedvelői színjátszás felé terelődik. Néha sikerül is egy-egy darabot előadni, s ilyenkor mindig nagy és lelkes nézőközönség előtt játszanak.

Sajnos, a megfelelő vezetés hiányában a hitéletet is elhanyagolják. Néhány évvel ezelőtt kísérlet történt a leányoknak vallásos egyesületbe való tömörítésére, de két hónapi hiábavaló küzdelem után, részvétlenség miatt feloszlott az egyesület. Ugyan az egyesületi élet megszervezését megnehezíti az is, hogy a telepen nincs az összejövetelek számára alkalmas helyiség.

Iskola tekintetében teljesen az állami elemi iskolára utaltak, amely hétosztályos, két tanítóval és egy óvónővel. A tanszemélyzet román és román a tanítási nyelv is.

Családi életük tiszta, a gyermekáldás nagy. A legnépesebb család a László Gergelyé, akinek *21 élő gyermeke* van. Az idegenekkel szemben beszéd közben igen tartózkodóak, egymás között szoros kapcsolatot tartanak fenn. Nagyon ki-fejlődött a szomszédosság. Esténként szoktak összejárni. Ilyenkor az asszonyok kézimunkáznak. A régi szövés-fonást azonban már elhagyták, ma toledót készítenek. Elhagyták a régi népviseletüket is, s még az öregek között sem lehet megtalálni a székely viselet nyomait. Viseletük az alföldi magyar viselet.

A telepen három rádió van, amit szívesen hallgatnak. A világeseményeket figyelemmel kísérik s azokról megfelelően vannak tájékoztatva. Újságok közül az Aradi Közlönyt, az Aradi Hírlapot és a Magyar Népet olvassák.

A háború előtt sokat leveleztek a bukovinai rokonokkal. A háború alatt többen eljutottak, mint katonák, a bukovinai falvakba is, ahol nagyon szívesen fogadták őket. A háború után, teljesen érthetetlenül megszakadt minden összeköttetés. Az öregek még beszélnek Bukovináról és vissza-vissza vágynak, de az új nemzedék már nem gondol oda.⁵

Egy jugoszláviai csángótelep

A JUGOSZLÁVIAI TELEPES KÖZSÉGEK legjellegzetesebbike *Hertelendyfalva*. A község Belgrád közelében fekszik Pancsovával összeépülve. A betelepülők

⁵ Gyorok társadalomrajzi adatgyűjtését a megküldött kérdőív alapján *Gadó Jenő* szövetkezeti igazgató végezte.

lélekszáma 778 volt, akik a falu mögötti erdőirtást kapták, míg a község elején és szívében szlovákok és németek laknak. A község lélekszáma 1931-ben 3.656 fő volt; ebből magyar 1.662, szlovák 1.174, német 759, egyéb (főleg szerb) 61. A csángók túlnyomó többsége, 1350 lélek református. Katolikus mindössze 312 lélek. A betelepülők nagy része tehát andrásfalvi református volt, akik Thomka Kálmán lelkészük vezetése alatt jöttek és telepedtek le. Thomkának különben nagy szerepe volt a magyarországi visszatelepítési akcióban. A telepesek református vallása elárulja azt is, hogy nem csíkiak, hanem háromszékiek. Azoknak a háromszékieknek az utódai, akik a Siculicidium idején együtt véreztek a csíkiakkal és menekültek ki az országból.

A betelepedés 1883-ban történt, egy időben a sándoregyházi és székelykevei telepítésekkel. A telepítés alkalmával egy-egy család 10 kat. holdat kapott, de hat helyen. Egy tagban 3 holdat, a többit szétszórtan. Összesen 2.000 kat. holdat osztottak szét közöttük, de ma már csak 1.200 hold van a magyar gazdák kezén. Ez is 435 tulajdonos között oszlik meg. A magyar gazdák közül 1/4–2 holdja van 223 gazdának, 2-10 holdja 126 gazdának, 10-20 holdja 23 gazdának és 20-50 holdja 6 gazdának. Teljesen nincstelen 57 család. A magyarok közül mintegy 380 azoknak a száma, akiknek a megélhetését nem a föld adja: vagy mert egyáltalán nincs földjük, vagy mert földjük a nagyszámú család eltartására nem elégséges. De Hertelendyfalván a földnélküliséget nemcsak a túlszaporodás idézte elő, az eltelt félszázad alatt eredeti birtokállományuk közel felét elvesztették eladósodás folytán. A földnélküliek között egynéhány iparos család is van. A nincstelenség és törpebirtokosok mellékkeresete a mezőgazdasági napszám vagy gyári munka. A gyári munkára kedvező lehetőséget nyújt Belgrád közelsége, ahová olcsó munkajegyekkel tudnak bemenni és este visszatérni. Belgrádba szívesen mennek el háztartási alkalmazásba a lányok is.

Népszaporulatukra az alábbi összeállítás nyújt képet:

1884	778	1900	1.151	1921	1.479
1890	939	1910	1.226	1931	1.662

Népszaporulatuk különösen a háború utáni időben mutat nagy emelkedést. 1919-ben a természetes szaporulat 42 lélek volt, kettővel több, mint a világháború hősi halotti vesztesége. Egy év természetes szaporulata tehát már behozta a négy éves háború veszteségét. Igaz viszont, hogy a háború alatt a szaporodás csökkenő irányzatú volt. Míg 1914-ben 29, 1915-ben 12, 1916-ban 6, 1917-ben és 1918-ban 10–10 fő volt a természetes szaporulat. A születések száma ezzel szemben 1914-ben 72, 1915-ben 45, 1916-ban 33, 1917-ben 41 és 1918-ban 27. A születések legmagasabb száma 1930-ban volt, amikor 81 gyermek született. Adataink csak a reformátusokra vonatkoznak. Ez kiegészítve a katolikusokéval, még kedvezőbb lehet. Sajnos, a legutóbbi években már csökken a születések száma s ennek a városban szolgáló leányok felvilágosultsága adja meg a magyarázatát. A családok azonban még mindig nagyon népeselek. Egy püspöki látogatás alkalmával a református püspök örömmel állapította meg, hogy Hertelendyfalván „nem az egyke, hanem a tízenegyke” divatos. Sajnálatos, hogy a csecsemőhalandóság még mindig nagy.

A tanköteles gyermekek az állami elemi iskolába járnak. Az iskola négy tanerős, három magyar és egy szerb tanítóval. A gyermekeket az államnyelv mellett

magyarul oktatják. A tanügyi helyzet itt kedvezőbb, mint az erdélyi csángó telepeken.

Gazdaságilag és közművelődési téren kielégítően megszervezték. Van hitel-szövetkezetük, gazdakörük, népkönyvtáruk, dalárdájuk, ifjúsági egyesületük (K. I. E.), önkéntes tűzoltó egyesületük és műkedvelő egyesületük. A református egyház „Népház”-at épített. Itt talált otthonra az ifjúsági egyesület és a népkönyvtár. A „Népház”-nak van rádiója is és itt tartják a műkedvelői színelőadásokat, amelyek iránt erdélyi testvéreikhez hasonlólag különös érdeklődést tanúsítanak. A jugoszláviai magyar lapoknak nyolcvan előfizetője van a községben.

Az ősi népművészeti termékeket, varrottasokat megőrizték, de a háború után már nem igen foglalkoztak készítésükkel. 1933-ban azonban a szabadkai Munka c. gazdasági lap háziipari tanfolyamot szervezett, így felélesztette a varrottasok készítését, s mikor a tanfolyam után a Magyar Közművelődési Egyesület kiállítást rendezett, a csángó varrottasok rendkívüli sikert arattak. Ez élénkítőleg hatott a régi népművészet fellendítésére. Hertelendyfalva a „jugoszláviai Kalotaszeg” nevet kapta, s most már piacra készítik hímes munkáikat, ami megfelelő mellékkeresetet jelentene, ha nem lennének kiszolgáltatva megrendelőiknek, akik előlegekkel tartják kézben őket.

Életszínvonaluk szegénységük következtében alacsonyabb a velük élő más nemzetiségek életszínvonalánál. Házaik túlnyomó többségben szoba-konyhások, mindössze 20 családnak van több szobás háza, de a több szobával rendelkező gazdagabb családok is csak egy helyiséget laknak, bármily nagy is legyen a családtagok száma. A házakat a betelepüléskor fából építették bukovinai módra, a kilencvenes években azonban áttértek a vályogházak építésére. Ezeket cseréppel fedik. Sok háznál még láthatni a tornácokon a székely faragásokat. Berendezésük már városias, csak egy-két öreg házaspárnál láthatók mennyezetig felpárnázott ágyak, festékes szőnyegek, cserépkancsók.

Táplálkozásuk gyenge és egyoldalú. A tejtermékeket, tojást piacra viszik, húst keveset esznek. A lakosság fele naponta csak egyszer eszik meleg ételt, délután öt óra tájban. A módosabbak délelőtt tíz óra körül is készítenek valami levesfélért. Fő táplálékuk a káposzta, burgonya, bab és paradicsom egyszerű elkészítésben.

Viseletükben megőrizték a bukovinai viseletet, de az utóbbi időkben már nagyon hódít a városias viselet. Akik még ragaszkodnak a régi viselethez, ruhájukat gyári anyagból készíttetik, mert a házi szötteket nem készítik. A női viselet s különösen a leányok viselete nagy sikert aratott a jugoszláviai magyar gyöngyös bokrétákon s ez nagyban hozzájárul az ősi viselet megtartásához, melyet a városból visszatért leányok már kezdtek kiszorítani. A városi hatás ugyanis, minthogy Hertelendyfalva Pancsovával már összeépült s Pancsova közigazgatásilag Belgrádhhoz tartozik, nagyban veszélyezteti a népi műveltség és népi hagyományok változatlan fennmaradását. Hogy a város befolyása azonban lassabban fog tért hódítani, azt a csángóság különleges öntudatának köszönhetjük. Mint a székelység mindenütt, itt is megkülönbözteti magát más népcsoportoktól, büszke székely eredetére. Régi székely beszédmódját sokkal jobban megtartotta, mint az erdélyi csángó telepesek. Igaz, hogy idegenekkel nem a maga beszédmódját használja, hanem az „úri” nyelvet, de maguk között és a családban a maguk nyelvén beszélnek. Ha népdalköltészetük nem is fejlődik, az ősi dalokat még éneklük, s az öregek a régi regéket és meséket tovább adják az új nemzedéknek.

Bukovinai testvéreikkel a nagy távolság s a közbe eső új országhatár miatt már nagyon ritka az érintkezés, de azért nem szűnt meg teljesen.⁶

Bukovinai magyarok Kanadában

A KANADÁBA KIVÁNDOROLT mintegy ezer bukovinai csángó és gyermekeik szétszórtan élnek. Nagyobb számban Eszterháza, Székelyföld és Máriavölgy telepeken, míg Punnichy és Hapkins farmertelepüket a többség már a letelepülést követő években otthagya. A korábbi keletkezésű magyar telepekről a városba költöző magyarok földjeit vették meg a bevándorlók vagy egyszerűen bérbé vették a birtokokat. Az állami telepítésekkor 160 holdat kaptak 10 dollár örök árért s azzal a feltétellel, hogy három év alatt birtokuk háromnegyed részét művelés alá veszik. E feltétel teljesítése után mentek át a telepesbirtokok öröktulajdonba és nyerték el a telepesek a honpolgárságot. Az állami telepítésekkor – mint említettük az első részben – a kezdő rossz év után igen sokan a közeli városokba költöztek. Ma a farmerkedő csángók legnépesebb telepei *Székelyföld* és *Máriavölgy*. Székelyföldön mintegy 150 család él. „Földjük – írja Paizs Ödön – tulajdonképpen fennsík, nem is valami gazdag, sok rajta a kő, de azért a székelyek nem hagyják magukat és elég szépen fejlődnek”. Gyönyörű templomot építettek és magyar papjuk van. Máriavölgyön 40 – 50 család él. Itt a bukovinai magyarok Zala megyei magyarokkal élnek együtt.

A városba költöztek *Reginában* és *Hamiltonban* élnek nagyobb számban. Túlnyomó többségük mint gyári munkás keresi meg kenyerét. Reginában az ott élő többi magyarokkal Magyar Egyesületbe tömörültek. Az egyesület saját házában működik és élénk tevékenységet fejt ki. Hamiltont Kelet-Kanada magyar fővárosának is hívják. Száz család már polgárjogot nyert, de ezerre tehető azoknak a száma, akik a városban dolgoznak. A magyarok egész utcákat foglalnak el. Télen, a mezőgazdasági idénymunkák befejeztével, még vagy kétezer magyarral szaporodik a hamiltoni magyarság száma. Nagy számban élnek itt a bukovinai csángók is, természetesen teljesen elkeverve az ottani magyarsággal. Itt is van Magyar Egyesület, valamint Közművelődési Társaság és Nőegylet.

Azok a magyarok, akik a farmokon élnek, jobban meg tudják tartani magyarságukat, mint a városiak. Vonatkozik ez különösen az új nemzedékre. A bevándorlók nehezen tanulnak meg angolul, erősebb bennük a faji összetartás. Gyermekeik azonban már angol iskolába járnak, szívesebben beszélnek angolul s azok, akik tovább tanulnak, hivatali és szellemiségi pályákon helyezkednek el, elvesznek a magyarság számára. Ez a természetes beolvadás folyamata, amely ellen alig lehet küzdeni.

Abban az új környezetben, melyben a bukovinai csángók Kanadában élnek, régi életükből és életmódjukból nem sokat tudnak átmenteni, hiszen életkörülményeik gyökeresen megváltoztak. A farmerélet más, mint a falusi élet. A gaz-

⁶ Hertelendyfalva szociográfiai kérdőívére a belgrádi magyar egyetemi hallgatók munkaközössége adott választ. Forrásul szolgált még *Thomka Viktornak* a „Magyar Kisebbség” 1939. júl. –okt. havi számaiban megjelent „Egy aldunai székely község szociográfiája” c. tanulmánya, valamint *Bolgár Lászlónak* a „Láthatár” 1939. évi október havi számában megjelent „Az aldunai székely községekben” c. tanulmánya.

dálkodás új módja, melyet ott kell folytatniok, teljesen megváltoztatja felfogásukat és az új környezetben más lesz lelki beállítottságuk is. Az egymás közötti érintkezés sokkal ritkább, mint a falusi életben s ez a közösségi érzés a közös gondolkodásmód, a népi és szellemi hagyományok ápolásának és fenntartásának a rovására megy. Még nagyobb változáson megy át a városi munkás. Népi viseletét a városi ruhával cseréli fel, s ha igaz, hogy ruha teszi az embert, a városi ruhával megváltozik régi egyénisége is. Új ember lesz a falusiból, a polgáriasodás útjára lép. Különösen nagy hatással volt a bukovinai csángókra nézve az a hirtelen és hihetetlen változás, amit a városi munkás életmódja idézett elő bennük. „Akik oly sokszor nyelték le – írja László János – a moldvai bojárok alkalmazottainak vérig sértő »hazátlan« megjegyzéseit, akiknek oly sokszor csattogott a hátán a korbács, akik hónapokon keresztül csak száraz túrós máléval táplálkoztak és hónapokon keresztül nem cseréltek fehérneműt”, most civilizált életet élnek. Nem is csoda, ha „falusi” mivoltuknak emlékeit igyekeznek mielőbb elfelejteni. Az egyesületeikben rendezett hazafias ünnepélyek ápolják ugyan a nemzeti érzést, de a népi kultúrát nem fejlesztik. Attól elszakadtak mindannyian, ahogy Amerika földjére tették a lábukat.⁷

Boldogasszonyfalva, a brazíliai csángótelep

SOKKAL KEDVEZŐBB HELYZETBE KERÜLTEK a brazíliai csángók. A boldogasszonyfalvi brazíliai magyar telep az őserdők mélyén fekszik, távol az idegen kultúrától. Itt ugyanazt az életet folytathatták a kivándorlók, mint amelyet odahaza éltek. Boldogasszonyfalvát öt sztrigyszentgyörgyi csángó család alapította 1924-ben, a legközelebbi várostól, Sao Paulótól 800 kilométernyire. Mind az öt családfő a háború előtti magyarországi visszatelepítések során került Sztrigyszentgyörgyre s onnan a főhatalmi változás után, az 1922 – 23. években keltek útnak Dél-Amerika felé. Keserves küzdelmek után tudtak eljutni odáig, hogy az őserdőben helyet vásároljanak, azt kiirtsák és megalapíthassák telepüket. A telep megalapítása után még két csángó családdal és több magyar családdal szaporodott a kolónia lélekszáma. 1933-ban már 32 magyar család élt ott, számuk azonban 1938-ban 20 családra csökkent. Ezek között öt csángó család van, 28 lélekszámmal. A telep megalapítójának, *Turbuk Zakariás*nak legidősebb fia, Árpád, most negyvenéves, Uruguayba költözött át. *Turbukékon* kívül az *Illés*, *Székely*, *László* és *Győrffy* családok élnek ott. Annak dacára, hogy a föld évente kétszer terem, az élet nagyon küzdelmes, az értékesítési piac távol fekszik s a rossz utak miatt nehéz a szállítás. Ötven kilométeres körzetben nincs orvos, se bába, se gyógyszertár. Ha valaki megbetegszik, orvos és gyógyszer nélkül kell viselnie a betegségét. Ha belepusztul, pap nélkül temetik el. Csak néha-néha keresi fel őket egy-egy magyar pap, hogy lelki vigaszt nyújtson küzdelmes életükhöz.

Hogyan élnek ezen a világtól elzárt kis magyar szigeten? Erre adja meg a választ *Kordás Ferenc*, Sao Paolo-i Julian-tanító levele: „Egész nap irtják az őserdőt, hogy termőföldet nyerjenek a termelés számára. Vetnek: rizsát, babot, vattát,

⁷ A kanadai telepek társadalomrajzi adatait *László Jánostói* és Winnipeg-i M. Kir. Konzulátustól kaptam. Felhasználtam még *Paizs Ödön*: Magyarok Kanadában című munkáját.

tengerit, kevés kávét, mandiókát, sőt újabban búzatermeléssel is kísérleteznek, állatokat tartanak, egyszóval nagyon szigorúan, keményen élnek, mert az őserdő törvényei igen kegyetlenek. Az első nemzedék sohasem tud beleilleszkedni az amerikai életbe, mert nem is lehet – az asszimilálódás csak a második és a következő nemzedékekben lesz látható, majd egészen meggátolhatatlan. Az óhazával való kapcsolat minden évben lazul, mert az írás nehezükre esik, a közelben nincsen sem bolt, sem bélyeg. Lassan beletörődnek a sorsba s csak néha, ha egy kis pinga felvidítja őket, virágosodik ki bennük az áldott jó csángó magyar kedély, csak akkor nyílnak ki az elzárkózott szívek és lesz fátyolos a tekintetük. Nagyon lehet szeretni őket, s aki véletlenül közéjük téved, sohasem tudja őket elfelejteni. Büszkék arra, hogy csángó eredetűek, s ezt azzal mutatják meg, hogy a legnehezebb őserdei telepen, távol a világtól, piactól, emberektől és kultúrától, egy sajátos csángó életformát teremtenek maguknak. A csángó magyar nem olvadt be évszázadok folyamán a bukovinai halmok és folyók között sem, itt sem lesz belőle brazileiro. Nem érti őket senki, még saját fiaik sem tudják, hogy apáik hősök, honalapító magyarok, akik úgy teremtenek kenyéradó földet gyermekeik számára, hogy a szörnyű erőfeszítésekben összeroskadnak, de a magyar névnek általános elismerést szereznek az egész környéken, s ha kihull majd kezükből a fejsze, összetört szívük fölött bizonyára szebben nőnek majd a brazil erdei virágok...”

A községben van egy magyar iskola, de itt csak brazilul lehetne tanítani, ha tudnának tanítót tartani. Erre nem telik s a gyermekek, sajnos, iskolázatlanul nőnek fel, analfabéták maradnak. Egyházi, gazdasági vagy közművelődési szervezettel a kis telep nem rendelkezik. Letelepüléskor faházakat építettek, de ezek helyébe kezdenek már piros cserepes magyar falusi házakat építeni. Házaik belseje olyan, mint otthon volt. A faragott ágyakban mennyezetig felpupulyázott párnák, négy nyüstös piroscsíkos ágytakaróval, piroscsíkos szőttes függöny az ablakokon, muskátli a könyöklőn. Háziszőttes „kendőzők” (törülközők), borshímes abrosz az asztalon. A tulipános láda őrzi a régi, drága asszonyi ruhákat, szőtteseket, varrottasokat, a „magyaros”, „németes”, „pili”, „nagyváradi” párnahajakat, tányéros, csipkerózsás, békás díszítésekkel, a húsvéti hímes tojásokat, szűves kendőzőket, fafaragásokat.

Nyelvüket változatlanul megőrizték, dalaikból ki nem fogynak, az idegenekkel szemben rendkívül barátságosak és vendégszeretők s maguk között ápolják a múlt emlékeit. A nyelv és nemzeti érzés ez elzárt helyen nem forog veszélyben. De iskola kellene és gazdasági megtartó erő, hogy az új nemzedék magyar kultúrában nevelkedhessék s ne kényszerüljön elvándorolni a telepről, felszívódván az idegen néptengerben, s hogy megmaradhassanak a szüleik verejtékével megszentelt rögökön, e messzi kis magyar oázis polgáiraiként.⁸

OBERDING JÓZSEF GYÖRGY

⁸ Boldogasszonyfalva adatait *Kordás Ferenc* Sao Paulo-i Julian tanító állította össze a megküldött kérdőív alapján. Forrásul szolgált még *Kordás Ferenc*nek a „Magyar Nemzet” 1939. évi március 21-i számában megjelent Csángómagyarok Brazíliában c. cikke